

До спеціалізованої вченої ради Д 70.895.02
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова (29000, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8)

ВІДГУК

офіційного опонента – докторки юридичних наук, професорки,
професорки кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ЯВОР ОЛЬГИ АНАТОЛІЇВНИ на дисертацію
ЧЕРНЕГИ ВІТАЛІЯ МИКОЛАЙОВИЧА за темою
«Механізм правового регулювання сімейних відносин»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний
процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження
Чернеги Віталія Миколайовича «Механізм правового регулювання сімейних відносин» не викликає сумніву, оскільки в умовах проведення рекодифікації цивільного законодавства України ведуться жваві дискусії щодо оновлення Цивільного кодексу й сімейного законодавства України. У доктрині теорії права проблематика механізму правового регулювання була предметом теоретичних досліджень таких класиків української та зарубіжної правової думки. Проте механізм правового регулювання сімейних відносин досліджувалось фрагментарно в контексті правового регулювання взагалі. Було визначено, що правове регулювання здійснюється за допомогою специфічних методів, способів та типів. Усі ці елементи обумовлюють один одного, знаходяться в системній єдності, складають цілісний юридичний механізм. Його повнота та дієвість є необхідною й достатньою умовою результативного правового регулювання. Отже, механізм правового регулювання — це логічно узгоджена, динамічна система уніфікованих юридичних засобів, необхідна й достатня для забезпечення результативного правового регулювання суспільних відносин. Ця категорія дозволяє зібрати разом і поєднати в цілісний, логічно узгоджений, цілеспрямований комплекс

юридичні засоби (норми права, нормативно-правові акти, акти застосування права, акти реалізації прав та обов'язків тощо), дослідити та висвітлити їх як динамічну й дієву систему. Комплексне дослідження проблемних питань механізму правового регулювання у сімейних правовідносинах в українській правничій науці відсутнє.

В умовах все більшого ускладнення суспільних відносин, появи нових моделей взаємодії між їх учасниками, значного впливу науково-технічного прогресу на реалізацію людиною її особистих прав і свобод, постійної зміни уявлень про ті чи інші сімейні цінності й необхідності їх захисту з боку держави особливої актуальності набуває визначення механізму правового регулювання сімейних відносин. Таке завдання має вирішуватися в контексті тих загальнотеоретичних положень, які вже набули статусу доктринальних, із метою виявлення загальних закономірностей і специфіки дії норм у сімейному праві порівняно з іншими галузями права. Вперше було сформульовано Чернегою В.М. концептуальне бачення механізму правового регулювання сімейних відносин. Тому можна стверджувати, що надане на рецензування дисертаційне дослідження Чернеги Віталія Миколайовича «Механізм правового регулювання сімейних відносин» *є необхідним та своєчасним.*

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації

Рівень виконання здобувачем поставленої наукової проблеми

Чернега Віталій Миколайович поставив перед собою мету, яка полягає у розв'язанні наукової проблеми, яка полягає в розробленні теоретичної концепції механізму правового регулювання сімейних відносин, придатної для впровадження ефективних законодавчих рішень і вдосконалення правозастосовної практики України. Проведений аналіз дисертаційного дослідження, зроблених висновків і рекомендацій за цією дисертацією, надає

підстави для висновку, що *мету дисертаційного дослідження досягнуто і поставлені завдання здобувачем виконано повністю*. Зокрема було визначено стан та перспективи наукової думки щодо механізму правового регулювання сімейних відносин (далі – МПРСВ); представлена візія правового регулювання сімейних відносин, а також визначено поняття, ознаки та «архітектоніку» МПРСВ; окреслені поняття, ознаки, види, типи і функції норм сімейного права; охарактеризовано правові звичаї як складника МПРСВ; сформульовано поняття правового саморегулювання сімейних відносин, а також окреслено поняття, систему та функції сімейних договорів та домовленостей; окреслено правову свідомість та її функції як складника МПРСВ; розкрито потенціал правової культури та правових цінностей в МПРСВ; визначено вплив судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права; сформульовані пропозиції, спрямовані на розвиток норм сімейного права тощо.

Здобувачем Черногою В.М. вдало було обрано структуру дисертації, що сприяло виконанню поставлених наукових завдань. Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Ретельний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі структурні частини дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та рекомендацій автора.

Оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Дисертант виявив належний рівень знань юридичної літератури, положень нормативно-правових актів, виявив та окреслив низку дискусійних питань щодо регулювання сімейних правовідносин, що підлягають теоретичному обміркуванню та відповідному їх вирішенню. Дослідження базується на комплексному та системному підході до проблеми механізму

правового регулювання в сімейних відносинах. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, науково обґрунтовані. Це обумовлено вмілим застосуванням *методів наукового пізнання*, зокрема, було використано історичний, логічний, синергетичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий методи тощо. Поєднання системного та структурно-функціонального аналізу дало змогу: визначити «архітекtonіку» МПРСВ (підрозділ 1.2); визначити функції елементів МПРСВ (підрозділи 2.1., 2.4, 3.1., 3.2., 4.1., 4.2., 5.1., 5.2); розробити класифікацію регулятивних норм сімейного права (підрозділ 2.1); визначити ознаки МПРСВ (підрозділ 1.2); визначити ознаки норм сімейного права (підрозділ 2.1); визначити ознаки спеціалізованих норм сімейного права (підрозділ 2.4); визначити ознаки правових звичаїв (підрозділ 3.1); визначити ознаки сімейних правовідносин (підрозділ 4.2); класифікацію переважних прав у сімейних правовідносинах (підрозділ 4.2). Загалом аналіз дисертаційної роботи свідчить про наявність у дисертанта В.М. Чернеги ґрунтовних навичок застосування методології наукової діяльності при проведенні цього дослідження.

Отже, *ступінь обґрунтованості наукових положень*, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні, що мають загальнонаціональне значення, з урахуванням виявлених проблем правозастосування; наукові положення спрямовано на забезпечення правової визначеності норм сімейного права та єдності правозастосовної практики в Україні.

Ступінь новизни представлених теоретичних результатів і загальнонаціональне значення проведеного здобувачем дослідження

Проведений аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що *результати дисертаційного дослідження*

Чернеги В.М. мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними. Дисертантом сформульовано свої авторські підходи як щодо усталених норм сімейного права, так й щодо новітніх конструкцій норм сімейного права.

Сформульовані висновки, узагальнення та пропозиції відповідають таким рівням наукової новизни, як положення, що сформульовано вперше в науці сімейного права або удосконалено з певними уточненнями чи дістало подальшого розвитку в сімейному праві України.

У **Розділі 1 «Передумови дослідження феномена механізму правового регулювання сімейних відносин»** автор слушно розглядає *стан наукової думки щодо механізму правового регулювання сімейних відносин та його іррелевантність із запитами (потребами) часу*. Автор досліджує в історико-правовому аспекті категорію *механізму правового регулювання (далі – МПР)*. Автор ретельно аналізує розробки цивілістів щодо поняття «механізму правового регулювання». Автор також звертається до здобутків, втілених у дисертаціях: О. М. Куракіна «Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель»(с. 46 дис.), Ю. В. Кривицького, О. Я. Кархут, Л. Л. Лепех та ін.

Дисертантом Чернегою В.М. виокремлено і обґрунтовано, що правове регулювання сімейних відносин в Україні доцільно розглядати: а) як процес упорядкування суспільних відносин за допомогою своєрідних сімейно-правових засобів, їх юридичного встановлення, охорони та динаміки (зовнішнє правове регулювання сімейних відносин); б) як процес наділення учасників суспільних відносин сімейними правами і юридичними обов'язками, реалізації цих сімейних прав і юридичних обов'язків, перевтілення таких учасників у суб'єктів сімейних правовідносин (внутрішнє правове регулювання сімейних відносин). У роботі наголошено, що правове регулювання сімейних відносин має своєрідний механізм (с. 69 дис.).

Проведений аналіз наукових поглядів щодо механізму правового регулювання та специфіки правового регулювання сімейних відносин в Україні дозволило дисертанту вивести *поняття «механізму правового регулювання сімейних відносин»* як скупчення правових засобів, способів і форм (юридичного інструментарію), злагоджена взаємодія яких спроможна впорядкувати сімейні відносини задля охорони, з одного боку, інтересів суб'єктів сімейного права (приватних інтересів), а із другого – інтересів сім'ї, як первинного і провідного осередка соціуму, та інтересів держави (публічних інтересів).

Аналіз концептуальних положень про сутність категорії «механізму правового регулювання сімейних відносин» надав можливість дисертанту визначити, що МПРСВ притаманні такі *ознаки*: а) цілепокладеність, яка пояснює підпорядкованість сімейно-правових засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті МПРСВ; б) поліелементність, яка означає, що в структурі цього механізму нагромаджено набір сімейно-правових засобів, способів і форм, без наявності якого неможливий його запуск; в) конективність як спроможність елементів МПРСВ сумісно функціонувати (взаємодіяти); г) алгоритмічність, яка полягає в тому, що такий механізм діє (функціонує) за заздалегідь сформованим алгоритмом (с. 69 дис.). До *«архітектоніки» МПРСВ* дисертантом віднесено: а) норми сімейного права, правові звичаї, сімейні договори та домовленості; б) юридичні факти; в) сімейні правовідносини; г) акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків; г) правову свідомість; д) правову культуру (с. 69 дис.).

У Розділі 2 **«Норми сімейного права як «підмурок» механізму правового регулювання сімейних відносин»** автор розглядає *поняття, ознаки, види, типи і функції норм сімейного права*. Дисертантом було проведено аналіз позицій українських науковців щодо визначення поняття *«норми сімейного права»* (с.72-74 дис.). Такий ретельний аналіз має важливе

значення для правозастосовної діяльності, оскільки надає можливість виокремлення окремих видів неправомірної поведінки. Дисертантом зазначено низку *ознак норм сімейного права* (с. 75 дис.), також було проведено аналіз позицій науковців щодо «оціночних категорій» у сімейному праві (с. 76-81 дис.) і зроблено висновок, що *оціночними категоріями в сімейному праві України* є встановлені законодавцем контурні формулювання значимих обставин, що мають невичерпний зміст, конкретизація якого віддана на розсуд суб'єкта правозастосування шляхом їх витлумачення останнім у конкретних сімейних правовідносинах. До їхніх ознак віднесено: а) нормативність; б) оконтуреність; в) варіабельність (с. 186 дис.).

Автором вдало аргументовано сутність презумпцій в сімейному праві України (с. 92-98 дис.) Дисертантом зроблено висновок, що системи презумпцій сімейного права України мають відноситися: а) презумпція правозгідності сімейного договору; б) презумпція правозгідності сімейної домовленості; в) презумпція правозгідності шлюбу; г) презумпція згоди другого з подружжя під час укладання договорів одним із них; г) презумпція згоди другого із подружжя у разі вчинення одним із них дій стосовно сімейного життя; д) презумпція сумісної належності майна подружжю; е) презумпції шлюбного походження дитини; є) презумпція батьківства чоловіка матері дитини; ж) презумпція згоди другого з батьків під час вчинення одним із них правочинів щодо майна малолітньої дитини; з) презумпція належності майна батькам на праві власності; и) презумпція інтересів дитини; і) презумпція правозгідності удочеріння; й) презумпція правозгідності усиновлення.

Важливе теоретичне та практичне значення мають положення дисертації про *уповноважувальні норми сімейного права та зобов'язуючі норми сімейного права*, на фоні їх класифікацій автор пропонує виокремити дві групи *заборонних норм сімейного права*: а) ті, що прямо встановлюють

заборону; б) ті, що опосередковано встановлюють заборону. Першу групу заборонних норм сімейного права доцільно поділити на три підгрупи: а) норми сімейного права, що встановлюють пряму безумовну заборону; б) норми сімейного права, що встановлюють пряму обумовлену заборону; в) норми сімейного права, що встановлюють пряму заборону, але мають винятки із загального правила. Другу групу заборонних норм сімейного права резонно поділити на ті, що: а) опосередковано встановлюють безумовну заборону; б) опосередковано встановлюють обумовлену заборону (с. 90, 187 дис.).

Автором Черногою В.М. доказано, що до системи спеціалізованих норм сімейного права України доцільно віднести: а) норми-цілі сімейного права; б) норми-принципи сімейного права; в) норми-дефініції сімейного права; г) норми-строки сімейного права; ґ) оперативні норми сімейного права; д) колізійні норми сімейного права (с. 125 дис.) та надано авторське бачення поняття *норми-дефініції сімейного права* резонно як компактно втілені у текстах джерел правового регулювання сімейних відносин приписи, що лаконічно та монозначно визначають зміст сімейно-правових категорій через розкриття їхніх ідентифікуючих ознак (с. 148 дис.).

Дисертантом доказано й виведено поняття та ознаки *спеціалізованих норм сімейного права* як втілених в сімейному законодавстві своєрідних правил (норми-цілі сімейного права, норми-принципи сімейного права, норми-дефініції сімейного права, норми-строки сімейного права, оперативні та колізійні норми сімейного права), що мають двоелементну структуру (гіпотезу та диспозицію) і не встановлюють конкретних правових моделей поведінки учасників сімейних відносин (с. 190 дис.).

Автором розглянуто застосування аналогії закону до регулювання сімейних відносин та доведено, що аналогія закону має застосовуватися у разі, якщо сімейні відносини не врегульовані: по-перше, СК України; по-

друге, іншими нормативно-правовими актами; по-третє, договором; по-четверте, домовленістю.

У підрозділі 2.4. «*Спеціалізовані (атипові) норми сімейного права*» дисертантом запропоновано дефініцію спеціалізованих норм сімейного права як втілені в сімейному законодавстві своєрідні правила (норми-цілі сімейного права, норми-принципи сімейного права, норми-дефініції сімейного права, норми-строки сімейного права, оперативні та колізійні норми сімейного права), що мають двоелементну структуру (гіпотезу та диспозицію) і не встановлюють конкретних правових моделей поведінки учасників сімейних відносин, а функціональний потенціал яких у МПРСВ залежить від певного виду таких норм сімейного права (с. 123 дис.). До ознак спеціалізованих норм сімейного права автор відносить: а) вони являють собою втілені в сімейному законодавстві своєрідні правила, що мають розгалужену систему; б) до їхньої структури належать лише гіпотеза та диспозиція; в) вони не встановлюють правила поведінки учасників сімейних правовідносин; г) кожний вид спеціалізованих норм сімейного права має власний функціональний потенціал у МПРСВ. Запропоновано авторську дефініцію «норми-цілі сімейного права»: це закріплені в нормах сімейного права очікувані (бажані) результати, які в інтересах учасників сімейних правовідносин, держави і первинного та головного осередка суспільства (сім'ї), прагне досягнути законодавець, упорядковуючи сімейні відносини. Доведено, що норми-цілі сімейного права: а) визначають очікувані (бажані) результати сімейно-правового регулювання; б) діставши логічну динаміку (розвиток) в класичних нормах сімейного права, впливають на сімейно-правове регулювання; в) впливають на формування норм сімейного права; г) дають змогу встановити релевантність або іррелевантність наявних сімейно-правових засобів бажаним результатам правового регулювання сімейних відносин (с.125 дис.). Сформульовано поняття норм-принципів сімейного права, яке визначено як утілені в нормах сімейного права стрижневі ідеї,

відповідно до яких генерується і на яких ґрунтується сімейне законодавство, здійснюється його тлумачення, а також врегульовуються сімейні відносини за аналогією права (с. 139 дис.).

У Розділі 3 «Правові звичаї та засоби саморегулювання сімейних відносин» важливе теоретичне та практичне значення мають положення дисертації про те, що звичаї в сімейному праві України доцільно розглядати в двох аспектах: а) як модель акцесорного правового регулювання сімейних відносин (екстернальне регулювання); б) як прояв безпосереднього правового регулювання сімейних відносин згідно із наявним звичаєм національної меншини та (або) місцевим звичаєм (інтернальне регулювання) (с. 201 дис.), та авторське бачення поняття *правового саморегулювання сімейних відносин* як ініціативний взаємоприйнятний процес упорядкування сімейних відносин за допомогою сімейних договорів та домовленостей сторін (с. 201 дис.). Дисертантом Черногою В.М. визначена сутність *сімейного договору* як поійменовану (визначену в законі) або непоійменовану (не визначену в законі, але таку, що корелюється із основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї (с. 206 дис.).

Розділу 4 «Юридичні факти, сімейні права й обов'язки в механізмі правового регулювання сімейних відносин» підпорядковано три підрозділи. У підрозділі 4.1 «Юридичні факти як складник механізму правового регулювання сімейних відносин» визначено поняття «юридичні факти в сімейному праві» та їх функції.

У підрозділі 4.2 «Унікальність сімейних правовідносин» автором розглянуто зміст сімейних правовідносин за українським законодавством й запропоновано авторське поняття *сімейних правовідносин* як обумовлені

створенням сім'ї відносини, що входять до предмета сімейно-правового регулювання, коло поймає учасників яких визнається носіями суб'єктивних сімейних прав та обов'язків, що встановлюються актами законодавства, договорами, домовленостями, а в деяких випадках також правовими звичаями (звичаєм національної меншини, місцевим звичаєм) (с. 226 дис.). Вперше в доктрині сімейного права України дисертантом Черногою В.М. дано поняття *переважних прав в сімейних правовідносинах* як установлені законом, пріоритетні можливості батьків, інших повнолітніх членів сім'ї та родичів (баби, діда, братів, сестер, вітчима, мачухи) учиняти певні дії щодо дітей, малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, а також першочергові правові можливості, встановленого законодавцем кола осіб, удочерити та (або) всиновити дітей (с. 238 дис.).

Проведений аналіз наукових поглядів щодо надав можливість у підрозділі 4.3 «Акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків» Черногою В.М. визначити в національній доктрині сімейного права наступні способи захисту сімейних прав та інтересів: 1) встановлення правовідносин; 2) визнання права; 3) припинення дій, які порушують сімейні права; 4) відновлення правовідносин, які існували до порушення права; 5) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 6) зміну правовідносин; 7) припинення правовідносин; 8) анулювання правовідносин; 9) компенсацію майнової шкоди; 10) компенсацію моральної шкоди; 11) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (с. 285 дис.). Здійснюючи порівняльно-правовий аналіз способів захисту сімейних прав в цивільному праві України та в законодавстві зарубіжних країн зокрема Латвії й Казахстану, дисертант робить правильний висновок щодо внесення змін в українські законодавчі приписи відносно а) визнання шлюбу неукладеним: б) поновлення шлюбу; в) кола підстав позбавлення

прав батьків; г) продовження позовної давності до вимог, що впливають із приписів ч. 3 ст. 138 СКУ (с. 285 дис.).

У Розділі 5 «Правова свідомість та правова культура в механізмі правового регулювання сімейних відносин» автор слушно розглядає правову свідомість та її функції як складника механізму правового регулювання сімейних відносин. Автор досліджує правосвідомість як особливий вид чи форма суспільної свідомості, яка обумовлює спроможність людини існувати в межах правового простору, дотримуватися правових норм, здійснювати свої права, захищати свої права та інтереси, виконувати суб'єктивні обов'язки та нести відповідальність внаслідок їх порушення. Правосвідомість сприяє ефективній реалізації змісту правових норм, реальному та повному здійсненню суб'єктивних прав і виконанню обов'язків, протидії правопорушенням (с. 287 дис.).

Дисертантом Черногою В.М. обгрунтовано, що зміни панівних в суспільстві ідей про сім'ю, шлюб, сімейні правовідносини загалом (визнання пріоритету загальноновизнаних людських цінностей) та моральних засад суспільства обумовлюють динаміку сімейного законодавства у напрямку його гармонізації зі суспільною думкою, що є свідченням істотного впливу правової ідеології на законодавство, на розвиток сімейних правовідносин, зміст сімейних прав та обов'язків суб'єктів сімейного права (с. 294 дис.).

Дисертантом зазначено, що правова культура відтворює реальний правовий досвід суспільства, результати розвитку інтелектуального та духовного потенціалу нації, утвердження системи ціннісних орієнтацій, правового світогляду, правових ідеалів. Вона є фундаментом для подальшої еволюції правової системи, детермінуючи її розвиток (с. 313 дис.).

Автором виокремлено поняття «сімейні цінності української сім'ї» й визначено їх як такі засади, способи і форми побудови сімейних взаємин, які відповідають моральним засадам певної соціальної групи й української нації

загалом і забезпечують гармонійне існування сім'ї як соціальної групи та створюють найкращі умови для життя кожного члена сім'ї зі збереженням його індивідуальності і самобутності (с. с. 316, 332 дис.).

У Розділ 6 «Синергія доктрини сімейного права, судової практики і механізму правового регулювання сімейних відносин» дисертантом визначено, що на рівні правотворення доктрина сімейного права впливає, по-перше, під час розроблення законопроектів з питань сімейного права, оскільки до нормопроектної діяльності мають залучатися потужні наукові інституції, представлені авторитетними фахівцями в галузі сімейного права. Надбання доктрини сімейного права мають також застосовуватися під внесення змін до чинного сімейного законодавства. По-друге, вона має вплив під час провадження правової експертизи законопроектів з питань сімейного права. По-третє, доктрина сімейного права має вплив на правосвідомість законодавця (с. 359 дис.). Автор зауважує, що для модернізації доктрини українського сімейного права необхідне безперервне: а) студіювання сімейного права в контексті його історії, традицій та сучасності; б) глибоке пізнання чинного сімейного законодавства нашої держави та практики його застосування; в) вивчення прогресивного досвіду країн близького та далекого зарубіжжя в сфері правового регулювання сімейних відносин (с. 360 дис.).

Викликає науковий і практичний інтерес висновок, що судова практика в сімейних справах виконує поворотну функцію, яка полягає в тому, що цей вид юридичної практики спроможний зворотньо впливати на нормотворчу діяльність у сфері сімейного права («бумерангова спроможність») (с. 361 дис.). Викликає науковий і практичний інтерес висновок, що «потенціал оціночних категорій в сімейному праві України можливо розкрити завдяки судовому тлумаченню. Це відповідає їхньому функціональному призначенню. Тому цікавою є судова практика застосування норм СКУ, в яких фігурують оціночні категорії. Так, потребує витлумачення оціночна категорія «поважна причина», яку закріплено в ч. 1 ст. 60 СКУ; оціночна

категорія «істотне значення», яку закріплено в положеннях ч. 1 ст. 102 СКУ» тощо (с. с. 363, 365 дис.).

Загалом дисертаційне дослідження В.М.Чернеги містить низку нових наукових положень, що мають *важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість*. Усі теоретичні положення попередніх дослідників були належним чином критично оцінені автором і на цій підставі розроблені пропозиції з удосконалення чинного сімейного законодавства України, зокрема, щодо удосконалення назви ст. 7 СКУ в такій редакції: «Джерела та основні засади правового регулювання сімейних відносин»; внесення зміни до ч. 2 ст. 10 СКУ (щодо застосування аналогії права) - в такій редакції: «Якщо до регулювання сімейних відносин неможливо застосувати аналогію закону, вони регулюються відповідно до основних засад сімейного законодавства». Наукові положення, новизна, висновки і рекомендацій, сформульовані у докторській дисертації В.М.Чернеги, мають *загальнонаціональне значення* для розвитку науки сімейного права України.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження В.М.Чернеги полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в науково-дослідній роботі, в правотворчій та правозастосовній діяльності, в освітньому процесі з навчальних дисциплін «Сімейне право», «Проблеми сімейного права», «Джерела сімейного права».

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Основні результати дисертації висвітлено в 32 наукових публікаціях, зокрема: в одноосібній монографії, у 13 статтях у наукових фахових виданнях України, у 4 статтях у наукових періодичних виданнях держав Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку, у 3 статтях у двох закордонних виданнях, проіндексованих у базі

даних Web of Science Core Collection, а також у тезах 11 повідомлень на науково-практичних конференціях, проведених в Україні, Республіці Польща та Румунії, що забезпечило відкритість результатів дослідження В.М. Чернеги для професійної спільноти протягом тривалого часу. Зміст реферату повністю відбиває основні результати дослідження, є ідентичним до основних положень дисертації, які повністю висвітлені в наукових публікаціях за темою дисертацією.

Аналіз тексту дисертації свідчить про **відсутність порушення автором академічної доброчесності**. Дисертаційна робота В.М.Чернеги свідчить про *грунтовне опрацювання ним чинного законодавства України та іноземних держав, матеріалів правозастосовної практики України, рішень Конституційного Суду України*. Джерельна база дисертації включає 738 найменування використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності. Дисертація не містить ідей або розробок, що належать співавторам, з якими здобувач опублікував статті в наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science, Core Collection. Усі наукові положення, що винесено на захист, отримані автором самостійно.

Дискусійні питання щодо положень докторської дисертації. Позитивно оцінюючи виконану наукову роботу В. М. Чернеги, варто зазначити, що дисертація містить деякі положення, висновки, пропозиції, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх автором, тому можуть бути предметом подальшої наукової дискусії, а саме:

1. Потребує додаткової аргументації використання автором слова «скупчення», що згадується в дефініції МПРСВ. Цікаво розгорнуто збагнути позицію автора дисертації про доцільність позначення *оконтуреності* як ознаки оціночних категорій в сімейному праві. Крім того, у чому полягає необхідність використання іншомовної термінології для найменування окремих функцій юридичних фактів у сімейному праві (зокрема, йдеться про *регенераційну* та *нуліфікаційну функції*)?

2. Дисертант, наводячи приклади точок зору науковців щодо ролі правосвідомості в механізмі правового регулювання, на с. 287 дисертації зазначає, що правосвідомість є складником суспільної свідомості, впливає на суспільство загалом, на суспільний устрій, правовий порядок, на поведінку окремої особи, на правовідносини людини і держави. Такий підхід потребує додаткового обґрунтування, оскільки специфіка правосвідомості в сімейному праві полягає в тому, що це форма суспільної свідомості, яка відображає ставлення суб'єктів сімейних правовідносин до сімейного права та похідних від нього правових явищ, це елемент механізму правового регулювання і відображає те, що вже існує, отже, не може впливати на суспільство загалом й на суспільний устрій.

3. На с. 335 дисертації зазначається, що суспільна та індивідуальна правова свідомість і правова культура є функціональними елементами МПРСВ та забезпечують утворення певного типу сімейної правосуб'єктності, яка формується в контексті суспільної правової культури та правової свідомості під впливом індивідуальної правосвідомості та правокультурності особи. Постає питання: як індивідуальна правова свідомість (сукупність особистих поглядів, уявлень, правових знань, емоцій і настанов конкретного суб'єкта відносно чинного чи бажаного права та отримані в результаті виховання, навчання, спілкування знання про право), виступаючи елементом правової культури суспільства, впливає на суспільну правову культуру?

4. Дискусійним також є положення дисертації щодо функцій норм-цілей сімейного права (с. 131 дисертації), зокрема, те, що норми-цілі дають змогу встановити релевантність або іррелевантність наявних сімейно-правових засобів бажаним результатам правового регулювання сімейних відносин. Вбачається, що не можна говорити про функцію норми-цілі для встановлення міри відповідності отримуваному результату в сімейних правовідносинах. Норми-цілі функціонально сфокусовані на забезпечення, підтримку єдності (інтегративності) й одноманітності (уніфікованості) правового регулювання, отже, існують для встановлення ефективності правового результату регулювання сімейних відносин.

5. Досить спірними є положення новизни у п. 25, викладені на с. 36 дисертації. Дисертант визначає юридичні факти у сімейному праві, як обставини, ефектом яких є перешкоджання, виникнення, гальмування (призупинення, припинення), динаміка (зміна, поновлення) сімейних правовідносин або поривання правовідносин, яких насправді не мало б існувати (анулювання правовідносин). Не можна повністю погодитися із зазначеними аргументами дисертанта, зважаючи на те, що під юридичними фактами в сімейному праві розуміються такі суспільні явища правового характеру, як дії, події, стани, що слугують підставою виникнення, зміни, припинення, призупинення та поновлення правовідносин, у межах яких реалізуються особисті немайнові і майнові права та обов'язки, настання правових наслідків для фізичних осіб, пов'язаних між собою шлюбом, кровною спорідненістю, спільним проживанням та побутом, усиновленням, іншими сімейно-правовими зв'язками. Постає питання: про які саме юридичні факти, ефектом яких є поривання правовідносин, яких насправді не мало б існувати (анулювання правовідносин) йдеться?

Попри висловлені зауваження, варто зазначити, що вони не зачіпають концептуальних положень дисертації В.М.Чернеги, оскільки в своїй більшості стосуються дискусійних питань, не зменшують належного

науково-теоретичного рівня проведеного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, її наукову і практичну цінність.

Висновок. Викладене дає змогу стверджувати, що дисертація «Механізм правового регулювання сімейних відносин» виконана на належному теоретичному рівні, розв'язує важливу наукову проблему, за змістом та результатами відповідає рівню докторської дисертації, відповідає нормативним вимогам, що ставляться до докторських дисертацій. Її зміст спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Загалом за всіма характеристиками дисертація відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів» від 17 листопада 2021 року №1197, а її автор *Чернега Віталій Миколайович* заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук.

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права №2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

О.А. Явор

